

УДК 340.115

Онищук Ігор Ігорович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького

Бойко Галина Ігорівна,
здобувач кафедри теорії та історії держави і права
факультету підготовки слідчих
Львівського державного університету внутрішніх справ

ЛОГІКА ЮРИДИЧНОГО КОНСТРУЮВАННЯ

Досліджено логічні засади юридичного конструювання та розмежування нормативної і теоретичної конструкції. З'ясовано, що система права складається з неоднакових за змістом й обсягом структурних елементів, які логічно об'єднують, розташовують нормативний матеріал за певною функціональною спрямованістю.

Встановлено, що структура та конструкція будь-якої норми права утворює єдність складових її елементів. Сутність вказаних елементів, їх кількість, розташування, спосіб зв'язку і призначення залежать від виду норм права. Доцільно розрізняти структуру юридичних вихідних (установчих, відправних) норм і норм-правил поведінки.

Ключові слова: юридична конструкція, норма права, позитивізм, деонтична логіка, логіка норм.

Постановка проблеми. Юридичні конструкції, які знаходять закріплення і вираження в нормах права називають нормативними юридичними конструкціями на відміну від теоретичних, застосовуваних правовою наукою як метод пізнання права. Нормативна юридична конструкція знаходить вираз у конструкціях юридичної науки і, навпаки, теоретичні конструкції можуть перетворитися на нормативні. У більшості випадків ті й інші збігаються.

Створення норм права без використання юридичних конструкцій носило б чисто емпіричний, в тій чи іншій мірі стихійний, недостатньо послідовний характер і могло б призвести до прогалин у нормативному матеріалі і хаотичного його побудови. Це природно, бо юридична наука вивчає норми права, а отже, і ті нормативні юридичні конструкції, які так чи інакше закріплені, виражені в нормах права.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні і прикладні аспекти конструювання та структурування правової інформації висвітлено у фундаментальних працях представників як галузевих юридичних наук, так і фахівців з теорії права: О. Беляєва, Г. Борисов, К. Волинка, В. Горшенєв, С. Денисов, І. Шутак та інші. Зокрема логіку норм права вивчали вчені-філософи права, правознавці, логіки: Є. Бентам, Є. Булігін, Г. фон Вригт, О. Ковалевич, Кислов Є. Лисанюк та інші.

Постановка завдання. Мета даної праці полягає у дослідженні логічних засад юридичного конструювання та розмежування нормативної і теоретичної конструкції.

Виклад основного матеріалу дослідження. У відомому сенсі можна говорити про єдину юридичну конструкцію, що використовується в різних цілях, що здійснює різні функції: гносеологічну або нормативну. Історично, мабуть, раніше виникла нормативна конструкція, виражена в нормах права. Виникла вона в силу об'єктивної необхідності у

можливо більш повному врегулюванні правом суспільних відносин, в силу логічного характеру самих норм права [16, с. 4-5].

Як правило, проект являє собою уявну модель, реалізація якої на практиці призводить до створення соціальної конструкції. Тому конструювання – це втілення проекту в соціальну реальність [13, с. 217].

Вчення про норму права та її структуру, види тлумачення поняття суб'єкта права, підстави юридичної відповідальності – ці та багато подібних проблем так званої догми права завдячують своєю детальною розробкою позитивістській юриспруденції. З трактування права як самодостатньої системи, з якої логічно можна вивести все необхідне для теорії і практики, випливає важливий висновок про неприпустимість відмови в правосудді через прогалини або неясності у чинному законодавстві [15, с. 188].

Як зазначив І. Шутак, на даному етапі розвитку правової доктрини оцінка ефективності норм права розглядається як істотний елемент правового моніторингу. За допомогою комплексу послідовних операцій органами влади, науковими інституціями, інститутами громадянського суспільства здійснюється контроль, аналіз, узагальнення, оцінка якості нормативно-правових актів та практики їх застосування, прогнозування напрямів розвитку правового регулювання суспільних відносин [17, с. 18].

Факторами, що впливають на повноту правового регулювання є надмірне державне регулювання та наявність прогалин [10, с. 37].

Розуміння юридичної конструкції як явища високого структурного і одночасно наукознавчого порядку дозволило М. Тарасову вичленувати той аспект нормативності, який раніше взагалі не був зафіксований в науці – норми права є не що інше, як нормативно текстуальний вираз юридичних конструкцій, юридична, а не змістовно-соціальна нормативність яких обумовлюється характером застосування конструкції як моделі розв'язання юридичного завдання [14, с. 26-27].

В ході правозастосовної діяльності елементи юридичної конструкції співставляються з фактичними обставинами. «Прикладаючи» юридичну конструкцію до певних суспільних відносин, правозастосовувач вирішує питання щодо юридичної кваліфікації цих відносин, про вибір норми права, необхідної для їх врегулювання [5, с. 117-118].

Зокрема, Є. Бентам виділяє особливий характер нормативних висловлювань, що описують наявність у кого-небудь якогось права. Вчений розрізняє два способи розуміння права в сенсі дозволу: дозвіл як уповноваження, тобто наділення владою, і дозвіл як право вибору між виконанням певної дії і утриманням від неї, тобто дозвіл як привілей.

Г. фон Вригт розрізняв сильне і слабке розуміння модальності деонтичного «дозволене» і сформулював відповідні аксіоми і правила для нього в рамках стандартної, мінімальної і класичної систем, що складають його первісну концепцію деонтичної логіки. Згідно цієї концепції, деонтичні модальні оператори «обов'язково» і «дозволено» схожі на алетичні модальні оператори «необхідно» і «можливо» [8, с. 135]. Згодом системи деонтичної логіки, побудовані на основі пропозиційної логіки і включають запропоновані їм аксіоми, стали називати вригтівськими, або системами вригтівського типу.

У стандартних системах деонтичної логіки дозвіл синтаксично похідний від зобов'язання і семантично йому відповідає, згідно з принципом «якщо обов'язково, то дозволено» [4, с. 291]. Розмежування між деонтичною логікою, найбільш відомим прикладом якої служать стандартні деонтичні логіки, і логікою норм, полягає в двох ключових моментах, з яких друге є наслідком першого. Перший полягає в онтичному, або деонтологічному, поданні щодо норм. Згідно з ним, «будь-який правильно побудований

вираз систем деонтичної логіки приймається за опис стану справ або опис дії, яким окрім модального статусу, вираженого деонтичним модальним оператором, присвоюється спеціальний онтологічний статус бажаного (бажаного, альтернативного) або виділеного (реального) положення справ і дії. Якщо модальний оператор завжди явно виражений, будучи одним з елементів формальної мови, то онтична презумпція статусу положення справ або дії лежить в основі семантичних формалізмів деонтичної логіки і залишається прихованою за рамками формальної мови» [9, с. 64].

Норма права – вихідний, головний елемент права, основне поняття всієї правової системи. Процес формування і реалізації права, законодавство, всі юридичні поняття і конструкції і навіть теорії у своїй основі прямо або побічно мають норму права [15, с. 369].

У сучасній юридичній літературі під нормою права розуміють загальнообов'язкове формально визначене правило соціально значущої поведінки, встановлене або санкціоноване державою, спрямоване на регулювання суспільних відносин шляхом визначення прав та обов'язків їх учасників і забезпечене можливістю застосування державного примусу [3, с. 114].

За визначенням Р. Ромашова, норма права – це правило поведінки, яке встановлюється або санкціонується компетентними суб'єктами, має загальнозначущий, загальнообов'язковий, формально визначений та представницько-зобов'язальний характер, є специфічною мікросистемою, гарантується (охороняється) державою, врегульовує найважливіші суспільні відносини. Норма права – це первинний елемент права, за допомогою якого відображається і закріплюється найпростіше правило юридично значущої поведінки [12, с. 89].

Норма права – це встановлене або санкціоноване державою загальнообов'язкове правило поведінки, забезпечене можливістю державного примусу, закріплене в офіційних актах держави і регулює взаємовідносини окремих осіб, органів та організацій [1, с. 38].

Норма права й стаття нормативно-правового акта не тотожні, вони можуть як збігатися. Норма права – це правило поведінки, яке складається з гіпотези, диспозиції і санкції, а стаття законодавчого акта – форма вираження державної волі, засіб втілення норми права. Норма права, будучи змістом, по-різному співвідноситься зі статтею нормативно-правового акта, яка виступає в якості її форми. Викладаючи правило поведінки, законодавець може:

- всі три елементи логічної структури норми права включити в одну статтю нормативно-правового акта;
- в одну статтю нормативно-правового акта включити кілька норм права;
- елементи норми права викласти в кількох статтях одного і того ж нормативно-правового акта;
- елементи норми права викласти в кількох статтях різних нормативно-правових актів.

За способами викладу можливі три варіанти співвідношення норми права і статті нормативно-правового акта:

1) прямиий спосіб – норма права безпосередньо викладається в статті нормативно-правового акта;

2) відсильний (контрольний) спосіб – стаття нормативно-правового акта, не викладаючи всієї норми права, відсилає до іншої статті цього ж нормативно-правового акта;

3) бланкетний спосіб – стаття відсилає не до конкретної статті, а до цілого виду інших нормативно-правових актів, правил [6, с. 131]. Запропоновані варіанти співвідношення норм права і статей нормативно-правових актів не вичерпують усіх граней проблеми. Справа в тому, що стаття акта правотворчості не є мікрорівнем системи законодавства. Нормі права кореспондує в плані співвідношення припис законодавства – нормативне розпорядження. Якщо нормативне розпорядження – це логічно завершене державно-владне веління (встановлення), безпосередньо виражене в тексті нормативно-правового акта (С. Алексєєв), то норми права співвідносяться з нормативними приписами за наступними позиціями:

1) норма права характеризує зміст права (правила поведінки), а нормативне розпорядження – форму його зовнішнього виразу та закріплення;

2) норма права – явище загальне і універсальне для права, а нормативне розпорядження – конкретизована правова вимога (дозвіл, заборона, обмеження, заохочення, рекомендація);

3) норма права – категорія науки, а нормативне розпорядження – юридичне вираження і закріплення правової вимоги, продукт правотворчої діяльності (практики) [2, с. 178].

Далеко не всі нормативні установки природного права є нормами права. Водночас багато норм права (організаційні, організаційно-технічні, процедурні) взагалі не пов'язані або мало пов'язані з природним правом. Володіючи всіма якостями соціальних норм, норми права мають специфічні ознаки, зумовлені їх нерозривним зв'язком із державою. Поєднуючи властивості соціального та державного впливу на поведінку людей, маючи особливу форму вираження і охорони від порушень, норми права набувають виняткових регулюючих можливостей [15, с. 370].

Норми права мають такі особливості: відображають найбільш важливі суспільні відносини, які мають цінність для суспільства, особистості або соціальної групи; являють собою модель регульованих суспільних відносин. Норми права моделюють не тільки правила поведінки, а й стан суспільних відносин, їх особливості, об'єктний і суб'єктний склади [15, с. 371]; відображають і закріплюють типовість соціальних процесів, явищ, зв'язків як наслідок їх повторюваності; мають загальнообов'язковий характер [19, с. 40].

Засоби забезпечення обов'язковості приписів у такому випадку виходять від інших осіб, соціальних груп та організацій. При цьому одним соціальним нормам вони притаманні більшою мірою, іншим – меншою. Норми права, поряд із релігійними, відносять до тих норм, вимоги яких суворо регламентовані, а їх виконання залежить насамперед від сили зовнішнього впливу [15, с. 372].

Не завжди у словесному формулюванні окремої статті можна знайти всі три відомі нам елементи відповідної норми права. Але й тоді, коли норма права і стаття нормативного акта збігаються, структурні елементи норми потрібно виявити логічним шляхом. Неприйняття до уваги цієї обставини призводить до тверджень про двохелементну структуру деяких норм права, коли в одних нібито відсутній один із елементів, але насправді це не так. Кожна норма (регулятивна або охоронна) має всі три елементи. Якщо прямо виявити це складно, завжди можна дійти до цього логічним шляхом [3, с. 118].

Питання про структуру норм-правил поведінки давно привертало увагу правознавців. Так, англійський юрист Г. Блекстоун більше двох століть тому виділяв у складі закону чотири частини: оголошуючу, покаральну, сприяючу і наказову [15, с. 381].

Враховуючи «спеціалізацію» норм права на регулювання окремих видів суспільних відносин, багато авторів виділяють у складі норми права два елементи: в регулятивних нормах – гіпотезу і диспозицію, в охоронних – гіпотезу (або диспозицію) та санкцію. У словесному вираженні найчастіше так і буває.

Не вдаючись до суті численних суперечок з цього питання, слід лише зазначити, що тричленна будова норми права – це її логіко-юридична структура. Відтворюється вона логічним шляхом і являє собою формулу: «Якщо ... то, в іншому випадку ...».

Для відтворення логіко-юридичної структури, крім вимог і правил логіки, необхідні ґрунтовні знання законодавства, юридичної техніки.

За традицією в нормі права виділяють три елементи, які мають назви «гіпотеза», «диспозиція» і «санкція». Таку логіко-юридичну структуру мають норми права, що встановлюють певний шаблон поведінки в певній ситуації, тобто є правилами поведінки.

Частини трьохелементної нормативної конструкції пов'язані, а смисловий зміст кожного з елементів неможливо встановити, зрозуміти поза зв'язком і співвідношенням з іншими елементами. Тому й безпідставно розглядати, наприклад, частини двохелементної кримінально-правової норми, заборони як «гіпотезу і диспозицію» або як «гіпотезу і санкцію». Так, якщо вказівку на міру відповідальності вважати диспозицією, то чому вона має негативний характер і де санкція, яка повинна забезпечувати реалізацію цієї диспозиції? Якщо ж це санкція, то чому одразу після гіпотези повинна вступати в дію санкція за відсутності як самої диспозиції, так і її порушення? Ще менш обґрунтовано вважати елементи норми-заборони диспозицією і санкцією, оскільки гіпотеза є обов'язковим компонентом норми права [19, с. 43].

У двохелементній конструкції норми права слід шукати не гіпотезу, диспозицію чи санкцію, а елемент, що вказує на певні юридично значущі обставини, і елемент, який вказує на ті правові наслідки, які спричиняють дані обставини.

Найцікавіше те, що через відсутність у триланковій конструкції елемента, що вказує на умову дії санкції, він, відповідно, не позначений ніяким терміном. У самостійних же охоронних нормах, викладених, наприклад, в статтях Кримінального кодексу України, цей елемент – умова дії кримінально-правової санкції. Звідси можна зробити висновок, що жодне з позначень елементів триланкової конструкції норми права для нього просто не підходить. Потрібно або просто говорити про умови дії санкції чи вводити якийсь новий термін [11, с. 40].

С. Денисов зауважив, що правлячі еліти в останні століття керують масою населення не стільки з допомогою насильства, скільки з допомогою обману. Засобом обману стають норми конституцій, законів. У них населенню обіцяють якісь права і свободи закріплюються демократичні інститути. Одночасно з цими нормами створюється механізм їх нейтралізації, який перетворює ці норми в «мертві» або «сплячі». Цей механізм включає безліч елементів соціального, економічного, політичного та ідеологічного характеру. Існують правові засоби нейтралізації норм права, до складу яких включаються спеціально створені для цього юридичні конструкції. Росія вже понад століття імітує наявність у себе конституційного ладу. За цей період були вироблені певні стандартні юридичні конструкції, які успішно застосовуються сьогодні для того, щоб норми Конституції РФ і законів залишалися порожніми деклараціями. Нейтралізувати норму права за допомогою юридичних конструкцій можна двома шляхами. По-перше, законодавець відмовляється побудувати юридичну конструкцію, необхідну для ефективної дії норми права. По-друге, можна створити таку юридичну конструкцію, яка буде тільки заважати реалізації норми права [7, с. 222].

Для застережень-відступів у міжнародній нормі використовують такі конструкції, як: «крім випадків», «за винятком». Частина 1 ст. 8 Конвенції УНІДРУА про міжнародний фінансовий лізинг (Оттава, 28 травня 1988 р.) встановлює: «Якщо інше не застережене в цій Конвенції або договорі лізингу, орендодавець звільняється від усякої відповідальності перед орендарем відносно устаткування, крім випадків, коли орендареві заподіяні збитки внаслідок того, що він покладався на досвід і судження орендодавця, і внаслідок втручання останнього у вибір постачальника або специфікацій устаткування» [18, с. 167].

Висновки. Структура та конструкція будь-якої норми права утворює єдність складових її елементів. Однак характер цих елементів, їх кількість, розташування, спосіб зв'язку і призначення залежать від виду норм права. Таким чином, необхідно розрізняти структуру юридичних вихідних (установчих, відправних) норм і норм-правил поведінки.

Основними ознаками системи права є цілісність, єдність і взаємозв'язок юридичних норм, а не їх випадковий набір. Норми права, з яких утворюється система права, взаємно узгоджені та цілеспрямовані. Система права складається з неоднакових за змістом й обсягом структурних елементів, які логічно об'єднують, структурують нормативний матеріал за певною функціональною спрямованістю.

Список використаних джерел

1. Беляева О.М. Теория государства и права в схемах : учеб. пособ. / О.М. Беляева. – М. : Эксмо, 2008. – 93 с.
2. Борисов Г.А. Теория государства и права : учебник / Г.А. Борисов. – Белгород : Изд-во БелГУ, 2007. – 292 с.
3. Волинка К.Г. Теория держави і права: навч. посіб. / К.Г. Волинка. – К. : МАУП, 2003. – 240 с.
4. Вригт Г.Х. фон. Нормы, истина и логика // Г. Х. фон. Вригт. Логико-философские исследования. Избр. труды / пер. с англ. ; под общ. ред. Г.А. Рузавина, В.А. Смирнова. – М., 1986. – 600 с.
5. Горшенев В.М. Нетипичные нормативные предписания в праве / В.М. Горшенев Советское государство и право. – 1978. – №3. – С. 113-118.
6. Григорьева И.В. Теория государства и права : учебное пособие / И.В. Григорьева. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2009. – 304 с.
7. Денисов С.А. Юридические конструкции, используемые для нейтрализации норм права / С.А. Денисов // Юридическая техника, 2013. – №7(ч.2). – С. 222-229.
8. Ковалевич О.С. К вопросу о роли позволений в логике норм и философии права / О.С. Ковалевич, Е.Н. Лисанюк // Логико-философские штудии, 2013. – Том. 10. – (№3). – С. 134-140.
9. Лисанюк Е.Н. О норме в «Нормативных системах» / Е.Н. Лисанюк, К. Альчуррон, Е. Булыгин // Конфликтология. Ежеквартальный научно-практический журнал, 2011. – № 4. – С. 62-74.
10. Методика мониторинга эффективности регионального законодательства и практики правоприменения / М.А. Фатеев, Н.А. Лопашенко, Р.О. Долотов, Е.Н. Иванова, С.Г. Леонов, Т.И. Логашова, О.В. Школина, Т.В. Дудина, В.П. Санатин. – Саратов : Торгово-промышленная палата Саратовской области, 2010. – 71 с.
11. Протасов В.Н. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства: Вопросы и ответы / В.Н. Протасов. – М. : Новый Юрист, 1999. – 240 с.

12. Ромашов Р.А. Теория государства и права: навч. посіб. / Р.А. Ромашов, Н.М. Пархоменко, С.М. Легуша; за заг. ред. професора Р.А. Ромашова та старшого наукового співробітника Н.М. Пархоменко. – К. : КНТ, 2007. – 216 с.
13. Сурмин Ю.П. Теория систем и системный анализ : учеб. пособие. – К. : МАУП, 2003. – 368 с.
14. Тарасов Н.Н. Юридические конструкции в праве и научном исследовании (методологические проблемы) / Н.Н. Тарасов // Российский юридический журнал, 2000. – №3. – С. 26-31
15. Теория государства и права: учеб. / под ред. В.К. Бабаева. – М. : Юристъ, 2003. – 595 с.
16. Черданцев А.Ф. Юридические конструкции, их роль в науке и практике / А.Ф. Черданцев // Правоведение. – 1972. – № 3. – С. 12-19.
17. Шутак І.Д. Від оцінки ефективності норм права до техніки правового моніторингу / І.Д. Шутак // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 3(36). – С. 18-23.
18. Шутак І.Д. Юридична техніка: теорія правових застережень : [навч. посіб. для вищих навч. закл.] / І.Д. Шутак. – Івано-Франківськ : Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки, 2014. – 260 с.
19. Шутак І.Д., Онищук І.І. Юридична техніка конструювання норми права / І.Д. Шутак, І.І. Онищук // Вісник академії прокуратури України. – 2013. – №2. – С. 39-44.

Онищук И. И., Бойко Г. И. Логика юридического конструирования аннотация

Исследованы теоретические и логические основы юридического конструирования и разграничения нормативной и теоретической конструкции. Выяснено, что система права состоит из неодинаковых по содержанию и объему структурных элементов, которые логически объединяют, располагают нормативный материал по определенной функциональной направленностью.

Установлено, что структура и конструкция любой нормы права образует единство составляющих ее элементов. Сущность указанных элементов, их количество, расположение, способ связи и назначение зависят от вида норм права. Целесообразно различать структуру юридических исходных (учредительных, отправных) норм и норм-правил поведения.

Ключевые слова: юридическая конструкция, норма права, позитивизм, деонтическая логика, логика норм.

Onishchuk I. I., Boyko H. I. Logic of legal constructing annotation

The author has investigated theoretical and logical foundations of legal design, and the distinction between normative and theoretical constructions. The legal system consists of different in content and scope structural elements, which are logically combined and which contain a regulatory material on a specific functional orientation.

The article establishes that the structure and design of any precept of law constitutes the unity of its constituent elements. The essence of these elements, their number, location, method of connection and purpose depend on the type of precepts of law. It is advisable to distinguish the structure of legal source (foundation, base) precepts and regulative rules of conduct.

Key words: legal design, a precept of law, positivism, deontic logic, the logic of precepts.

